

Anteckningar förda vid föredrag i kulturhuset Kajutan den 23 oktober 2013.

Diplomaten, fredsaktivisten och FN-rådgivaren Thomas Hammarberg föreläser under rubriken **"Hur talar FN och vem lyssnar?"**

Thomas Hammarberg (TH) inleder sitt anförande med orden:

"Det var lätt att tacka ja till inbjudan till Orust, då man möts av en sådan positiv energi och en genomarbetad programupplägning". TH låter sedan de åhörare, som vill, formulera angelägna frågor, vars svar han infogar i sitt anförande om FNs organisation och utifrån rubriken. Kortfattat framförs intresse för följande teman:

- Betydelsen av Edward Snowdens avlyssningsavslöjanden
- Samernas urfolksrätt
- Flyktingtragedin i Medelhavet
- De svenska FN-truppernas fredsbevarande insatser
- FNs nästa generalsekreterare skulle kunna vara vem?

TH påpekar att FN-dagen infaller imorgon och att en utvärdering av verksamheten snart är på sin plats. Har FN, som snart 70-åring, uppfyllt de stora förväntningar, som formulerades 1945 och som finns nedtecknade i stadgan, ratificerad av de fem permanenta medlemmarna i säkerhetsrådet och 65 medlemsstater, vid den tidpunkten?

Den bärande idén för FN, mot bakgrund av vad som skedde i Europa, tidigt 1900-tal med två stora krig, var att förhindra fascism och sargande krig i världen. Stadgans grund är folkrättens viktigaste regel, förbud mot krig och våld och hävdande av mänskliga rättigheter. FN skulle således bevara fred, säger TH, förhindra krig, eller göra kriget så humant som möjligt, om det uppstod, skapa och bevara ett stillestånd, säkerställa fred i framtiden samt återupprätta samhällen, som varit i krig. Ett tydligt självförsvar kunde godkännas men i övrigt hade säkerhetsrådet den avgörande befogenheten att besluta om en krigshandling fick inledas eller inte. FN hade absolut makt, säkerhetsrådets beslut skulle inte kunna överklagas. Dock, en spänning uppstod mellan två riktlinjer, två ambitioner i stadgan, artikel 1 och artikel 2, säger TH, mellan å ena sidan FNs skyldighet att upprätthålla de mänskliga rättigheterna och å andra sidan skyldigheten att samtidigt värna om den nationella suveräniteten. TH exemplifierar med att en diktator kunde hävda sin suveränitet, som inte fick kränkas, och därmed undgå korrigerande åtgärder från FN, även om de mänskliga rättigheterna inom detta land kränktes.

"Har då FN klarat av denna uppgift?" frågar TH och svarar genast, att FN inte spelat någon roll alls i t.ex. Sydostasien, Vietnam, Laos och Kambodja, i krig efter 1945. FN-organisationen har satts ur spel även i Mellanöstern. Det är ett ständigt dilemma, säger TH, att enskilda stormakter tar över "ansvaret", då säkerhetsrådet, på grund av interna låsningar, tappar sin beslutsfunktion. Då råder stormaktsvälde. TH exemplifierar med Afghanistan, vars regering Sovjetunionen stödde och ockuperade landet 1979. USA å andra sidan understödde rebellgrupperna.

Det är omöjligt för FN att fatta beslut, då alla fem länderna i säkerhetsrådet har vetorätt. Något av länderna har alltid en anknytning till en aktuell konflikt och lägger in veto för egna syften. FN är alltså svagare än man hoppats. En absurd, positiv, konsekvens av vetorätten och oenigheten i säkerhetsrådet blev t.ex. i fråga om Syrien, att president Obamas planer på vedergällning för användningen av kemiska vapen mot befolkningen inte fullföljdes. Vid dialog Moskva-Washington ingicks istället en överenskommelse om destruktion av de kemiska vapnen. På sikt kanske t o m en fredsprocess kan komma igång.

”Har FN varit en effektiv organisation?” frågar TH på nytt och summerar att FN är svagare än de förhoppningar, som formulerades i ”ändamål och grundsatser i stadgan”, men bilden är ändå blandad. FN utgörs ju inte blott av säkerhetsrådet. Det finns flera andra organ och interna strukturer av stor betydelse, där också bra beslut kan fattas efter seriösa diskussioner om olika frågor.

TH nämner först **UNICEF** som en banbrytande organisation. Det viktigaste arbetet har varit att formulera och sprida kännedom om Barnkonventionen som antogs 1989, om mänskliga rättigheter för barn, ett dokument som det blev konstruktivt för länder att ratificera.

UNHCR, FN:s flyktingkommissarie, tillsattes av FN:s generalförsamling 1951, då en stor flyktingproblematik kvarstod efter kriget. TH betonar, att Europas regeringar borde lyssna mer på UNHCR, som har gedigna kunskaper om flyktingars situation och följderna av en återförpassning. UNHCR är en av världens viktigaste humanitära organisationer. Flyktingsituationen behandlas moraliskt förkastligt av olika regeringar, som blott med retorik och ekonomiska bidrag stöder FN:s humanitära riktlinjer, däremot inte i praktiskt handlande. UNHCR lyckas således inte förhindra den pågående dubbelmoralen bland Europas regeringar, t ex vad gäller att återsända romer till Kosovo eller flyktingar till Irak. Tyskland, Österrike och Schweiz är ledande. Men huvudfinansiärerna EU och USA lyssnar minst.

Flyktingfrågan i Europa, exemplifierad med båtkatastroferna i Medelhavet, är en skrämmande bekräftelse på beskrivningen ovan om UNHCR:s delvis misslyckade arbete. Båthaverier med flyktingar har varit kända i 12-15 år. Sexhundra personer har drunknat redan i år, och bristen på humanitära förändringar är ett tecken på att Europa inte vill ha någon ytterligare invandring och kräver visum. Åtstramningarna och arbetslösheten får främlingsfientliga krafter att växa. Största parti i Holland, stort i Norge, Danmark, Ungern, etc. Cecilia Malmström gör dock en heroisk insats men har svalt stöd från både egen regering och från Kommissionen och Emanuel Barroso. Frontex är ett kustförsvar för skydd av Europas gränser med uppdraget att hindra flyktingar, som saknar visum. Vissa små positiva reaktioner har dock skett, inför de stora sjöolyckorna, från EUs sida. Möjligen kan kontor upprättas utanför EU-territoriet för att utfärda tillfälliga visum, ett sätt för människor att komma lagligt in i Europa och påbörja processen med ansökan om uppehållstillstånd. Dock, säger TH, hur ska en person våga besöka ett kontor, eller framför allt en ambassad, i en stad, där också regeringen har sina säten, en regering, som man försöker fly från.

TH reflekterar, på flera nivåer, kring den beskrivna flyktingsituationen, alltifrån att båtförlisningar har pågått länge utan reaktioner utöver retorik. Grunden är omöjligheten att söka visum. Och de säkraste båtarna är redan beslagtagna. Båtbeståndet för flyktingtransporter blir sämre och katastroferna allt allvarigare, och det finns oerhört få möjligheter att fly från krig och misär. Desperata människor hamnar i händerna på samvetslösa smugglare. Flyktingarna kommer som tidigare från Eritrea, Somalia och Etiopien men även ända från Kongo, och stor ökning från Syrien har av naturliga skäl skett. I

Syrien kommer inte fred att skapas inom överskådlig framtid. TH beskriver några flyktsituationer, bl.a. ett fasansfullt exempel, då flyktingar, som i nattens mörker lyckats ta sig över en flod mellan Grekland och Turkiet, inte upptäckt varningsskyltar om minor och därför sprängts till döds. Ett sataniskt uttalande av en gränsbevakningsgeneral illustrerar hur stängt Europa är: ”Inte ens en mus skulle kunna komma igenom här”.

UNHCR måste få mer respekt, sammanfattar TH, detta organ är ändå med sitt synsätt och sina arbetsmetoder en nödvändig motvikt mot inhumana strömningar. Hur ska vi undgå att bli orimligt inhumana?

ILO, International Labour Organization, arbetar med relationer mellan stat, arbetsgivare och arbetstagare, rättigheter på arbetsplatser och anställningsvillkor, kvinnors löner, och facklig organisering. TH säger att ILO har en stolt meritlista mot rovdrift på arbetskraft.

WHO, World Health Organisation, anser TH vara ett halvt misslyckande. Organisationen har svårigheter i det politiska spelet. Arbeta med vaccinationer har delvis skapat konflikter.

FAO gör en del bra biståndsinsatser för jordbruk och livsmedelsproduktion.

Men, frågar TH auditoriet, vad skulle vi göra istället, om FN inte fanns? ”Skapa ett FN”, besvarar han frågan och understryker, att det inte är FNs fel, vare sig dess idé eller struktur, att det inte fungerar. Medlemsländernas agerande är hindret för att stadgans goda intentioner inte uppfylls. Globala visioner saknas och det påverkar valet av ledare. Många hänvisar fortfarande till Dag Hammarsköld som en ideologisk ledstjärna. Men det finns även en uppfattning, att det är bättre att ha en generalsekreterare, som låter sig styras. TH säger, att Kofi Annan visade sig vara en mycket starkare ledare än man avsett. Han tog på sig rollen och blev en kraft i internationella sammanhang. Efterträdaren Ban Ki-Moon, en mycket seriös diplomat, saknar moralisk kraft. Det handlar om vad stormakterna tillåter.

Begreppen mänskliga rättigheter och fred är ouplösligt sammanbundna och omöjliga att skilja från politiska värdesystem och politiskt utövande. Handläggning, bevakning och undersökning av brott mot mänskliga rättigheter tillkommer **FNs råd för mänskliga rättigheter**, direkt underställt generalförsamlingen via Högkommisariens kontor, bildat i Geneve 1993. Rådet arbetar enligt två linjer, **dels** med att utforma **konventioner** (viljeyttringar), **dels** med **kommittéer**, som tillsätter rapportörer och observatörer. Konventionerna gäller barns rättigheter, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och rättigheter för personer med funktionsnedsättning, tillika förbud mot tortyr och rasism. Kommittéerna fungerar som påtryckare i olika sammanhang, men utan sanktionsmöjligheter. De bevakar hälsosituationer, fattigdom och förekomst av tortyr. Det finns vissa tabun, t.ex. att alls ta upp frågan om oberoende observatörer i Kina.

Ännu ett ansvarsområde är **allmänna rättigheter**, som dock inte är bindande, utan har formen av en **allmän deklARATION**. De 30 konkreta artiklarna om mänskliga rättigheter preciserar avsikten bakom FN-stadgans ”human rights”. Dessa artiklar är alltså allmänna förklaringar, ej bindande. Det tog 18 år att få texterna ratificerade för att kunna omvandlas till lag i varje medlemsstat. Utöver kritik och påtryckningar finns inga sanktioner att tillgå mot länder som bryter mot konventionen om barns rättigheter. UNICEF har haft stor betydelse för spridningen av barnkonventionen. Blott USA och Somalia har inte ratificerat den.

Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, gör delar av FNs deklARATION om de mänskliga rättigheterna till europeisk lag. Kontrollen av efterlevnaden sker genom Domstolen för de mänskliga rättigheterna, ofta kallad **Europadomstolen**. Kina med flera

länder har inte antagit de tre grundläggande konventionerna, ”the Bill of Rights”, vilket är brukligt då man blir medlem.

Texterna i alla författningar är omfattande. Man inser svårigheten i att t.ex. överföra en ratificerad text till lagtext inom ett enskilt lands rättssystem. Lagstiftare och domarkår måste lära sig, säger TH, att få en djupare kontakt med filosofin bakom barnkonventionen. Hur skall man förstå en text i barnkonventionen som lyder: ”...innebär att staterna, som ratificerat konventionen, är skyldiga att göra sitt yttersta för att följa konventionens artiklar...” Vad menas med ”yttersta”? Norge har kunnat överföra barnkonventionen direkt till norsk lag. Sverige har placerat in vissa artiklar i sin övriga lagstiftning. TH arbetar för närvarande i en kommitté för att göra barnkonventionen i dess helhet till svensk lag.

Från auditoriet kommer en fråga om **Internationella domstolen i Haag**, om den kan bli en världsdомstol. TH svarar, att denna domstol är ett av FN:s sex huvudorgan och avsedd för mellanstatliga rättstvister. Den andra domstolen är **Internationella Brottmålsdomstolen, ICC**, som är en permanent tribunal för att åtala personer för de grövsta brotten, folkmord, brott mot mänskliga rättigheter, tortyr, våldtäkt och andra krigsförbrytelser. Domstolen kritiserar för att vara rasistisk, eftersom förhållandevis många afrikaner är åtalade och dömda.

En lång diskussion följer om olika medlemsländers förhållningssätt och agerande. Några av stormakterna vill dra sig ur överenskommelser och konventioner. USA anser sig stå över domar i Brottmålsdomstolen i Haag. Om brott begåtts under amerikanska krig anses detta bli ett ärende för amerikanskt rättssystem. Även i Storbritannien pågår en diskussion om att dra sig ur Europarådets och Europadomstolens jurisdiktion, även här med motiveringen att man har ett eget rättssystem som är överlägset. Frågan om hantering av brott, som begåtts långt tillbaka i tiden, berörs också, och TH säger att varje brott bör bedömas utifrån sitt tidevarvs referensram. Retroaktiva domar är inte möjliga. Allvarliga förbrytelser bör dock påtalas, t.ex. Turkiets folkmord på armenier, och den sovjetiska massakern i Katyn på polska officerare under andra världskriget. TH menar, att sanningar måste komma fram om olika förbrytelser i historien, även om inte domstolsdomar blir följden. En åhörare påminner om de nazistiska strömningarna i Europa, och TH utvidgar frågan till reflexioner kring den brist på både kunskaper och visioner, som föreligger bland Europakommissionärerna, att ledarskapet är svagt och att respektive medlemsstat inte erbjuder de främsta i sitt land att arbeta inom EU. Det finns en återhållsamhet och negativism, som visar sig i att olika frågor inte får bästa tänkbara behandling. Med eftertryck kritiserar TH, och även åhörare, hur den ekonomiska situationen samt krisen inom EU skötts. Norr står mot Söder. Recession och press på medlemsstaterna har givit mer kraft åt fascistoida missnöjespartier.

Ett uppvaknande måste ske i EU-parlamentet, menar TH. Just nu tar de traditionella partierna över och legitimerar därmed extremisternas positioner i tron att kunna återvärva väljare. De extremistiska partierna är nationalistiska men samarbetar ändå över nationsgränser.

Enligt TH, och flera i publiken, var det ett stort misstag att införa Euron. De flesta forskare inom det ekonomiska området tycks vara överens om, att man inte kan införa en gemensam valuta, om inte den ekonomiska politiken är samordnad. För närvarande föreligger dock inte något stöd för ett tätare samarbete och mer av överstatlighet inom EU. TH påpekar både brist på politiskt ansvar och att EU inte förstått att skilja på de frågor, som behöver överstatliga beslut och dem som hör hemma på nationell nivå.

USA har allvarliga bekymmer med ekonomin. Skuldberget är en tickande bomb. Om USA:s kreditvärdighet sänks kommer det att utlösa en synnerligen allvarlig kris. Kina flyttar sakta men metodiskt fram sina maktpositioner. Om detta har Barak Obama insikt, men han saknar stöd och agerar otydligt och skapar en ”schizofren” bild, som minskar hans trovärdighet.

TH kommenterar också den avlyssning som Edward Snowden avslöjat och han frågar sig, om alla verkligen förstått omfattningen av denna avlyssning. Det ligger en enorm moralisk motsägelsefullhet i att USA vill döma en person, som avslöjat både juridiska och moraliska brott. Ännu en schizofren politisk demonstration från det politiska ledarskiktet i världen. TH refererade egen erfarenhet från sitt arbete i Georgien, där alla telekommunikationer kopplas till inrikesministeriet och säkerhetstjänsten, som har 18000 videos att misskreditera oppositionella med. Säkerhetstjänsterna måste ställas under demokratisk kontroll, yttras det både i publiken och av TH. Säkerhetstjänsternas verksamhet skapar en stor mängd felaktig information. TH ger ett exempel: CIA grep en man i Östeuropa och förde honom till Afghanistan, där han förhördades och torterades i 6 månader. Till slut insåg man, att fel person gripits. Han släpptes på en öde väg i Albanien utan minsta ursäkt. USAs krig mot terrorismen har lett till en omfattande kontrollverksamhet världen över. Home Land Security, USAs departement för inre säkerhet, lär ha 1 miljon anställda. Allt ifrågasättande stoppas med hemligstämpeln som säkerhetsfrågor, vilket grundas på överenskommelser mellan partierna.

Sverige har svårt att i FN och EU klara sitt ansvar för sitt samiska minoritetsfolk. Samerna har kommunikation med myndigheter, men det politiska stödet är svagt. En komplikation är samernas utbredning i flera länder. De bör få direktkontakt med FN.

Sverige är för närvarande engagerat i förhållandevis få FN aktioner, de flesta i Afrika, där det är svårt för svenska soldater att verka på grund av språksvårigheter, avsaknaden av lokal kunskap m.m. TH nämner den svenska insatsen efter kriget mellan Georgien och Ryssland, som ett exempel på en sådan misslyckad insats. Stormakterna och EU har byggt upp egna organisationer utanför FN. Det är kris för Dag Hammarskjölds ”vision med de blå hjälmarna”.

TH tar upp frågan om FN kan göras mer demokratiskt. Förrre statsministern Ingvar Carlsson har varit engagerad i att ta fram ett förslag till demokratisering. Förslaget fastnade dock i Säkerhetsrådet. Kofi Annan tog också flera initiativ, bl.a. att engagera frivilligorganisationer i FN-arbetet och att skapa ett säkerhetsråd, som bättre speglar världen hur den ser ut idag, och därmed bryta Europas dominans. (Fra, Eng, Ryss). Man försöker få ner antalet veton. Saudiarabien har tackat nej till en av de icke permanenta platserna i säkerhetsrådet, eftersom USA:s hållning i många frågor negativt påverkar flera arabstater.

Erni påpekade, med referens till Kerstin Schultz, vikten av lokalsamhällets och kvinnors deltagande i fredsprocesser och att det finns ett FN-beslut om detta. Enligt TH har detta satt begränsade spår i FN:s verksamhet. De s.k. experterna gör dock mycket skada, säger TH, där civilsamhället med sina kunskaper skulle kunna både avvärpa soldater, återföra flyktingar och ordna nödvändiga, demokratiska val.

FN-personal ute på olika missioner förbigår civilsamhället i det område där man arbetar. Det måste engageras i mycket högre utsträckning. FN-personalen blir som en isolerad ö, de är arroganta i sitt sätt, är högbetalda och driver upp priserna i den lokala ekonomin. De väcker också en orätmätig respekt, och deras råd blir slaviskt följda, trots bristfällig förankring i lokalsamhället. FN engagerar välutbildad lokal personal, som efter uppdragets slut flyttar med FN-personalen. Så bidrar FN till brain-drain.

Kofi Annan har även utvecklat idéer om R2P (Responsibility to Protect), dvs regler för när FN är skyldigt att ingripa för att skydda civilbefolkning. Folkmordet i Rwanda blev en drivkraft. Hans tankegångar har väckt en hel del intressanta diskussioner.

En annan diskussion om FN:s framtid vill utveckla FN till ett världsparlament. I en församling baserad på folkmängd skulle små länder i praktiken försvinna.

Från publiken kom ett förslag att införa en oberoende granskningsorganisation, för att tydliggöra effekten av fattade beslut och genom återkoppling skapa bättre verksamhet. En jämförelse med revisionsverksamheten gjordes. Denna är dock mer inriktad på granskning av ekonomiska beslut och korruption.

Vem ser TH som nästa generalsekreterare? Det bör vara en av stormakterna oberoende person med ett visionärt synsätt och som genom sitt sätt att tala och agera ger kraft åt ämbetet, snarare än en, som baserar sin gärning på underordnade organisationer. Ministererfarenhet är viktigt. Det finns tänkbara kandidater i Nya Zeeland, Chile och i Brasilien. Jan Eliasson har de rätta kvalifikationerna, men Sverige får inte chansen två gånger till denna post.

TH beskrev även sitt nuvarande FN-uppdrag i Georgien. Det gäller frågor om mänskliga rättigheter och uppbyggnad av fackliga organisationer och processer för avtalsförhandling, ombudsmannaskap och system för att klaga mot polisingripanden. TH:s verksamhet i Kambodja berördes också. Målsättningen var att förmå Kambodjas regering att begära FN:s hjälp att ställa Röda Khmererna inför rätta. Detta lyckades!

TH är även verksam i Transnistrien, en liten region på gränsen mellan Moldavien och Ukraina.

TH ombads nämna dagens viktigaste politiska fråga och han svarar, att Palestina-Israelfrågan måste bringas till en lösning. Den konflikten kan förvärras genom Benjamin Netanyahus hållning till Iran, vilken också kan sabotera den trevare, som finns till öppnare kontakter med detta land, något som är en förutsättning för att kunna lösa konflikten i Syrien. Nyckeln till Palestina-Israelfrågan ligger hos USA. Men tyvärr finns det ett systemfel i den amerikanska politiken, som även demonstrerats i hanteringen av den amerikanska budgeten. Den kongressman som röstar för ett beslut som strider mot Israels intressen, blir inte omvald. EU passar i frågan. Positivt är, att det dykt upp judiska informationsorganisationer i Washington, vilka ger en mer balanserad beskrivning av läget än de gamla lobbyorganisationerna.

Diskussionen vill inte ta slut, publiken är engagerad och mötet drar över tiden.

Ett stort tack framförs här till Thomas Hammarberg, som förmedlar insikten, att ett FN måste finnas och att denna organisation oavbrutet och kraftfullt måste få stöd i sitt arbete för ideologin om mänskliga rättigheter och en fredligare värld.

Vid anteckningarna

Birgitta och Bo Edvinson
och Ola Friholt